

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
t.a.v. mevrouw mr. drs. I.K. van Engelshoven
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Den Haag, 14 september 2020
Kenmerk: RVC.2020.1558

Betreft: Naar een wendbare en weerbare culturele en creatieve sector (2)

Geachte mevrouw Van Engelshoven,

In onze brief aan u van 18 mei jl. (kenmerk RVC.2020.1533) kondigden wij aan een advies uit te brengen over de transities die nodig zijn om de culturele en creatieve sector op lange termijn weerbaar en wendbaar te maken.

In uw brief van 26 juni jl. aan de raad geeft u aan hoe belangrijk het is om inzicht te krijgen in de organisatorische, economische en personele gevolgen van de corona-uitbraak op middellange en lange termijn, en om de innovatieve kracht van de sector te stimuleren.

Op 28 augustus jl. heeft u een tweede steunpakket aangekondigd om de culturele en creatieve sector door de coronacrisis te helpen. Wij zijn (net als een groot deel van de sector) verheugd over de ruimte die u hiermee na het eerste steunpakket creëert voor de sector, te meer ook daar de generieke steunmaatregelen voor de sector onvoldoende passend zijn.

De afgelopen periode hebben wij denksessies georganiseerd en gesprekken gevoerd met vele werkenden uit de culturele en creatieve sector, koepel- en brancheverenigingen, de rijkscultuurfondsen en wethouders en gedeputeerden uit de stedelijke cultuurregio's. In deze gesprekken hebben we het aanpassingsvermogen van de sector onderzocht en geïnventariseerd waar (extra) beleidsondersteuning noodzakelijk is. Uit al die gesprekken komt een duidelijk beeld naar voren. We signaleren vier grote knelpunten:

1. De sector ondervindt een enorme (negatieve) impact van de anderhalve-metermaatregelen.
2. De sector is sterk afhankelijk van tijdelijke krachten en freelancers en het is onmogelijk eerlijke betaling te garanderen. Dit hangt ook samen met de knelpunten 3 en 4.
3. Er is een gebrek aan middelen/financiën voor een gezonde sector waar publieksinkomsten langdurig wegvalLEN.
4. Scheidingen tussen lokale en nationale overheidsverantwoordelijkheden maken de sector extra kwetsbaar.

Wij brengen het door u gevraagde advies in november uit en geven u daarop vooruitlopend enkele aanbevelingen voor de kortere termijn, die ook van betekenis kunnen zijn voor de inzet van het steunpakket. We onderscheiden concrete acties die in onze ogen zo snel mogelijk in gang moeten worden gezet om de sector te helpen, en twee richtinggevende handreikingen om op (middel)lange termijn de sector te innoveren en te hervormen. Deze laatste werken wij de komende periode graag verder uit.

Aanbevelingen voor de korte termijn:

- Waarborg dat het tweede steunpakket niet alleen ten goede komt aan het gesubsidieerde, maar ook aan het ongesubsidieerde deel van de sector, inclusief freelancers.
- Bezie waar generieke steunmaatregelen beter kunnen aansluiten bij werkenden in deze sector.
- Versoepel met maatwerk op zo kort mogelijke termijn de anderhalve-metermaatregelen in de culturele en creatieve sector.
- Moedig impulsen van rijkscultuurfondsen en private fondsen aan.

Aanbevelingen om de sector op (middel)lange termijn te helpen innoveren en hervormen:

- Maak experiment, onderzoek en ontwikkeling mogelijk om de sector te helpen innoveren, zoals in de vorm van 'fieldlabs'.
- Ontwikkel een nieuw, sterk bestel met structureel meer financiering, en een steviger samenwerking tussen Rijk en stedelijke cultuurregio's, alsmede tussen diverse partijen in het culturele ecosysteem of de culturele keten.

Wendbaar, maar weinig weerbaar

De culturele en creatieve sector heeft zich de afgelopen maanden zeer *wendbaar* getoond. Sinds de afkondiging van de intelligente lockdown op 12 maart jl. hebben organisaties en werkenden in de sector massaal hun creatieve vermogens ingezet om binnen de beperkte mogelijkheden te blijven werken aan een actueel, aansprekend, toegankelijk aanbod voor hun publiek. Er werd volop geëxperimenteerd met onlinepresentaties, nieuwe publieksopstellingen, alternatieve locaties en digitale werkvormen.

We zagen en zien nog steeds vele vernieuwende creatieve initiatieven ontstaan. Wereldwijd namen orkesten, ensembles, koren en dansgroepen concerten op via Zoom, elke musicus, zanger of danser vanuit zijn eigen woonkamer. Denk aan de Zoom-versie van 'Alle Menschen werden Brüder' door het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Acteurs droegen elke dag online een tekst voor, dans- en stemdocenten zetten wekelijks een workshop online, beeldend kunstenaars sloegen de handen ineen voor gezamenlijke kunstprojecten in de openbare ruimte, die ze ook via social media verspreidden. Theatergezelschappen die hun publiek niet meer naast elkaar in een zaal konden zetten, lieten dat publiek op gepaste afstand langs verschillende scènes wandelen. De band Di-rect zond livestreams uit vanaf diverse ongebruikelijke locaties, zoals de Scheveningse Pier en het Mauritshuis in Den Haag.

Museum Boijmans Van Beuningen organiseerde een tentoonstelling in Ahoy waar het publiek met een elektrische auto doorheen kon rijden. Het Nederlands Film Festival zendt het festival online uit en vertoont zijn films in 66 steden in Nederland, in plaats van al zijn publiek naar Utrecht te halen. En zo kunnen we nog heel lang doorgaan, de voorbeelden zijn legio, u heeft zich zelf ook al diverse keren lovend over de vele initiatieven uitgelaten.

Minder op het eerste oog zichtbaar, maar niet minder relevant, zijn de veranderingen in werkwijzen en samenwerkingspartners die veel instellingen doorvoerden. (Amateur)koren die niet meer konden repeteren, maar wel ineens kans zagen om internationale coaches voor hun groep te vragen voor een online workshop. Culturele instellingen die geen buitenlands talent naar Nederland konden halen, maar het geld dat ze anders aan reis- en verblijfkosten zouden hebben uitgegeven nu beschikbaar konden stellen aan dat talent om een nieuw (online) kunstwerk te maken. Orkesten die niet meer met zestig man tegelijk konden spelen, maar de capaciteit gebruikten om veel vaker in intiemere bezetting aanwezig te zijn in hun stad. Theaters die bij het wegvallen van een groot deel van de programmering ineens op zoek gingen naar lokaal talent, en daarmee meteen ook een heel ander publiek trokken. Musea die educatieve afspraken maakten met het onderwijs en daarmee een impuls gaven aan het bereiken van nieuwe doelgroepen.

Over de wendbaarheid van de culturele sector bestaat kortom weinig twijfel. De *weerbaarheid* van de sector blijft daar echter ver bij achter. Vorige week bleek uit cijfers van de tweede aanvraagronde van de NOW-steun bij het UWV dat de culturele sector afgelopen zomer van alle sectoren relatief het grootste omzetverlies leed, namelijk 62 procent. Publieksinkomsten, sponsorinkomsten, reclame-inkomsten zijn grotendeels weggefallen, terwijl veel kosten doorlopen. Niet-gesubsidieerde organisaties zijn omgevallen of verkeren in zwaar weer, er vallen ontslagen, freelancers zijn zonder opdrachten komen te zitten. Voorstellingen, festivals, albums, concerten, shows, exposities die al gemaakt waren (vaak met forse eigen investeringen van de makers of producenten), kwamen niet bij het publiek. Programmering werd geschrapt. Festivals gingen de hele zomer niet door, of in zwaar afgeslankte vorm. Enkele musea moesten al sluiten, en er leven grote zorgen over hun financiële weerbaarheid en de instandhouding van hun collecties. Het cultuuronderwijs is voor een groot deel stilgevallen. Ook de amateurkunstbeoefening staat op een laag pitje. Internationale uitwisseling is voor een groot deel gestaakt.

Alleen al de korte-termijngevolgen van de coronacrisis leiden tot grote financiële schade en tot een grote werkonzekerheid onder kunstenaars, creatieven en alle andere beroepsgroepen in de sector. Overall worden met grote kracht plannen gesmeed, oplossingen bedacht, innovatieve samenwerkingsverbanden, kunstproducten en werkvormen ontwikkeld. De keerzijde is echter dat er voor deze nieuwe praktijken en voor de transitie die op grotere schaal nodig is om tot een weerbare sector te komen, nog onvoldoende middelen beschikbaar zijn; er zijn nog nauwelijks gezonde verdienmodellen voor nieuwe werk- en presentatievormen (zoals digitale distributie) en tegelijk vallen bestaande inkomsten uit kaartverkoop, sponsor- en reclame-inkomsten weg. Volgend jaar zal de sector een tweede dip doormaken als gevolg van het geminimaliseerde aanbod dat dit jaar kan worden gemaakt.

De belangrijkste slag die daarom te maken is, is dat we verdienmodellen ontwikkelen en middelen vrijmaken om ten eerste de sector de crisis te laten overleven en ten tweede de innovatieve kracht van de sector te bestendigen. De sector staat samen met het ministerie van OCW én andere ministeries, de rijkscultuurfondsen, de private fondsen en de stedelijke cultuurregio's (gemeenten én provincies) voor een forse transitieopgave die alleen kan slagen indien alle partijen samenwerken. De raad ontvangt dit signaal van alle stakeholders. Het huidige culturele bestel knelt dusdanig dat alleen gezamenlijk optrekken tot structurele verbetering kan leiden. De bereidheid die de raad daartoe proeft, is gelukkig groot.

Eerste taak: de gevolgen van de crisis bezweren

Uit onze inventarisatie blijkt de nood met name bij de volgende partijen hoog:

- Culturele instellingen die vaak hoge kosten maken (of maakten), waar op dit moment geen of nauwelijks verdiensten tegenover staan. Met de huidige anderhalve-metermaatregel kunnen veel instellingen enkel programmeren of spelen met (fors) verlies; nieuw aanbod produceren is al helemaal niet mogelijk. Een probleem is ook dat film- en dramaproducten, festivals en kunstbeurzen niet vooruit kunnen, omdat verzekeraars niet verzekeren voor pandemieën (wat dit laatste betreft zijn de door u eerder aangekondigde middelen voor een garantiefonds een noodzakelijke en welkome steun in de rug). Volgend jaar zal het publiek de gevolgen ondervinden van een sterk geminimaliseerde productie in 2020.
- Freelancers die momenteel zonder inkomsten zitten of onzeker zijn over hun inkomsten in de toekomst. Het gaat hier zowel om de scheppende en uitvoerende kunstenaars zelf als om de complete schil van werkenden om hen heen, van technici tot decorontwerpers, van programmeurs tot kassamedewerkers, van horeca- tot marketingmedewerkers, van kleedsters tot rondleiders. Ook de kunstrecensent en de kunstdocent zagen hun werk deels verdampen. Slechts een klein deel van de freelancers is (nog) betaald aan het werk, bij de enkele instelling die zich dit kan veroorloven. En ook daar slinken de geboden honoraria. Voor freelancers die voor hun inkomen (mede)afhankelijk zijn van auteursrechten (schrijvers, illustratoren, componisten, singer-songwriters) volgt in 2021 nog een extra klap, vanwege verminderde productie en dus uitleen en gebruik in het jaar 2020. De ingezette weg naar eerlijker betaling in de sector, op basis van onder andere onze advisering in samenwerking met de SER, staat in de huidige crisis stevig op het spel.
- De instellingen die hun meerjarige rijks- of gemeentelijke subsidies de afgelopen periode, goede beoordelingen en goed presteren in het verleden ten spijt, niet gehonoreerd hebben gezien. Gaten die hiermee worden geslagen in het bestel kunnen niet los worden gezien van de hier geadresseerde problematiek, omdat alternatieve vormen van voortbestaan voor deze groep instellingen de komende tijd weinig kansrijk zullen zijn.

Dit leidt ons tot de volgende aanbevelingen voor op korte termijn:

- 1. Waarborg dat het tweede steunpakket ten goede komt aan de gehele culturele sector, niet alleen de rijksgesubsidieerde instellingen maar ook het ongesubsidieerde deel van de sector en de vele freelancers.***

Het is van het grootste belang dat uw tweede steunpakket ten goede komt aan gesubsidieerde én ongesubsidieerde instellingen, de vrije sector, projectmatig gesubsidieerde partijen en freelancers, die samen het grootste deel van de sector vormen. (Kijken we alleen al naar het theater, dan zijn bijvoorbeeld de vrije producenten verantwoordelijk voor ruim 80 procent van het aanbod op de VSCD-podia. En denk hier ook vooral aan de vele grote, ongesubsidieerde muziek- en multimediaproducenten, festivals en film- en tv-producenten die het grootste deel van het aanbod en publieksbereik voor hun rekening nemen.) Het behoeft geen toelichting dat ook het gesubsidieerde deel van de sector hierbij gebaat is, omdat ook zij te maken krijgen met de grote schade onder de vele partners waarmee ze in het culturele ecosysteem verbonden zijn.

Meerjarig gesubsidieerde instellingen, zoals BIS-instellingen en instellingen die meerjarig door een rijkscultuurfonds en/of hun gemeente of provincie worden ondersteund, kunnen dankzij de coulancemaatregelen en het eerste steunpakket hun middelen momenteel aanwenden voor hun voortbestaan en voor innovatie. Dat maakt dat deze sector nog enigszins vooruit kan. De vele innovaties die hier recent plaatsvonden bewijzen de waarde van een dergelijk steunpakket voor de sector. Vrije (ongesubsidieerde) organisaties daarentegen konden geen gebruikmaken van het eerste steunpakket. Wat we zien is dat zij interen op hun vermogens, en de vrijheid om andere dingen te kunnen proberen, niet ervaren. Zij zijn vooral bezig met crisismanagement. Hetzelfde geldt voor onafhankelijke kunstenaars en freelancers, die zonder opdrachten zitten en onzeker zijn over hun inkomsten voor de toekomst.

We benadrukken dat hiermee de kloof tussen het gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde deel van de sector ongewenst wordt verbreed, juist waar die sectoren de laatste jaren dichter naar elkaar opschoven en elkaar meer opzochten. Dit is een onwenselijke ontwikkeling. Schrijnend is dat de crisis hierdoor juist professionals en genres waarvan de raad in eerdere adviezen aangaf dat ze nog te weinig worden gestimuleerd door de overheid – zoals pop en overige niet-klassieke muziek, urban, spoken word, musical, nieuwe makers – nog verder op achterstand raken. Het risico bestaat bovendien dat sectorbreed hooggekwalificeerde professionals het vak verlaten, wat een aderlating betekent voor de sector.

We vragen u daarom ook voor het overgrote ongesubsidieerde deel van de sector uw verantwoordelijkheid te nemen bij het verdelen van de middelen uit het tweede steunpakket, en roepen hiertoe ook de gemeenten op die via uw impuls van 150 miljoen euro zal worden verzocht de lokale infrastructuur in stand te houden. In gesprek met de Taskforce culturele en creatieve sector (waarin 111 brancheverenigingen zich hebben verenigd) dienen op korte termijn methoden te worden ontworpen om middelen snel en doelgericht in te zetten. Daarbij dient versnippering te worden tegengegaan en moet worden voorkomen dat te veel

van het budget naar overhead gaat. Wij adviseren de middelen voor professionele cultuurbeoefening waar mogelijk in samenspraak met, en op de schaal van, stedelijke cultuurregio's te verdelen, waarbij het culturele ecosysteem binnen die regio's in samenhang dient te worden gezien. Om tot een evenwichtige en optimale verdeling van de middelen te komen, moedigen we stedelijke cultuurregio's van beperktere omvang aan samen te werken met nabijgelegen stedelijke cultuurregio's. De middelen kunnen worden verdeeld via de provincies en/of de grotere gemeenten in deze regio's. Een uitzondering geldt voor cultuureducatie en amateurkunstbeoefening; voor deze sectoren is steun aan en via een groter aantal gemeenten de aanbevolen maat, om te zorgen dat deze steun zoveel mogelijk Nederlandse inwoners bereikt en niet beperkt blijft tot gemeenten binnen stedelijke cultuurregio's.

Daarnaast ligt er een natuurlijke en verantwoordelijke taak bij rijks gesubsidieerde organisaties om zoveel mogelijk hun rol in het cultuurbrede ecosysteem waar te maken en een podium te bieden aan bijvoorbeeld jongere of onafhankelijke makers, en daarmee ook bij te dragen aan hun werkgelegenheid en voortbestaan in de sector.

Voor een deel zal voor freelancers in de sector ook uw impuls in het programma 'Permanente professionele ontwikkeling' kansrijk zijn, belegd bij het Platform Arbeidsmarkt Culturele en Creatieve Toekomst (PACCT). Het hiervoor beschikbare budget kan immers door werkenden in de sector (ook freelancers) worden gebruikt voor hun verdere kwalitatieve verdieping en ontwikkeling, voor de versterking van hun ondernemerschap, verbreding van hun carrière of voor andere vormen van bij- of omscholing. Echter, deze impuls is niet toegerust op de grote nood die als gevolg van de coronapandemie sectorbreed is ontstaan. Noodsteun is onontbeerlijk om voldoende expertise voor de sector te behouden.

2. Bezie in nauw overleg met uw collega-ministers van SZW en EZK waar generieke steunmaatregelen beter kunnen aansluiten bij werkenden in deze sector.

Uit onze inventarisatie is duidelijk gebleken dat generieke maatregelen onvoldoende ten goede komen aan werkenden in de culturele en creatieve sector. Vanuit het bewustzijn dat u hier als bewindspersoon op Onderwijs, Cultuur en Wetenschap geen directe invloed op heeft, adviseren wij u in samenspraak met uw collega-ministers Koolmees van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Wiebes van Economische Zaken en Klimaat te bekijken in hoeverre de maatregelen de sector toch beter kunnen dienen. Wij zetten hieronder uiteen waar de maatregelen ondanks de stappen die al zijn gezet op dit moment nog knellen voor de sector; mogelijk kunnen genoemde knelpunten ten dele ook via het tweede steunpakket worden gerepareerd.

- De NOW (Noodmaatregel Overbrugging Werkgelegenheid), die werkgevers een tegemoetkoming biedt om werknemers door te betalen, is maar ten dele functioneel in een sector die voor het merendeel op freelancers en medewerkers met nul-urencontracten drijft. Daarbij worden gemeentelijk gesubsidieerde instellingen als podia en concertzalen evenredig gekort op hun NOW indien zij daarnaast middelen

ontvangen uit het specifieke steunpakket voor de culturele sector, omdat deze middelen voor de NOW worden gezien als inkomsten en de NOW wordt bepaald op basis van gedeerde inkomsten. Dit leidt in de sector tot substantiële kortingen op de NOW. Instellingen die minder dan 20 procent omzetverlies lijden omdat ze voor 80 procent of meer gesubsidieerd zijn, zoals bibliotheken, kunnen in het geheel niet terugvallen op de NOW.

- De Tozo (Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers) biedt voor de vele freelancers in de sector geen oplossing omdat deze hun inkomsten slechts aanvult tot het sociaal minimum, terwijl hun vaste lasten doorlopen. Uit het veld klinkt de roep om bijverdiensten naast de Tozo mogelijk te maken, zodat freelancers in de tussentijd niet stil hoeven te zitten. De gemeenten in de stedelijke regio's dringen aan op de mogelijkheid voor lokaal maatwerk voor de culturele sector.

3. Versoepel met maatwerk op zo kort mogelijke termijn de anderhalve-metermaatregelen in de culturele en creatieve sector.

Wij adviseren u zo snel mogelijk de coronamaatregelen en de toepassing daarvan binnen de culturele en creatieve sector tegen het licht te houden en te versoepelen. Wij adviseren u hierbij samen te werken met de Taskforce culturele en creatieve sector, het RIVM en met virologen. In ons omringende landen, zoals Duitsland, Oostenrijk en vorige week ook België, zijn de maatregelen voor samenkomsten in theaters bijvoorbeeld al verzacht. Zo konden de Salzburger Festspiele moeiteloos plaatsvinden met een schaakbordopstelling voor het publiek (stoelen om en om bezet), mondkapjes en identiteitscontrole bij het betreden en verlaten van de theaterruimtes, en wekelijkse coronatests voor performers achter de schermen. In Vlaanderen trok cultuurminister Jan Jambon vorige week na overleg met virologen en de Crisiscel Cultuur de capaciteit van concert- en theaterzalen op naar 60 procent; zalen hoeven daar niet langer een tussenrij open te laten en kunnen werken met één stoel tussen elke toeschouwer (of groepje toeschouwers uit hetzelfde huishouden). Wij zien geen reden waarom Nederland, met zijn goed uitgeruste kleine en grote zalen, hier zou achterblijven. In deze zalen is bij uitstek een veilige en gecontroleerde setting te creëren, zeker als de maatregelen rond de afstand tussen zitplaatsen worden gecombineerd met andere (creatieve) maatregelen om de veiligheid te borgen. Vanzelfsprekend dient de volksgezondheid daarbij voorop te staan; door weloverwogen, gecontroleerde experimenten en door goed te kijken naar internationale ontwikkelingen op dit vlak, kunnen de maatregelen binnen de gezondheidsnormen worden versoepeld. De resultaten kunnen worden gedeeld met andere sectoren. We kijken wat dit betreft ook naar het openbaar vervoer, waar mensen alweer in volle treinen worden vervoerd op een minder gecontroleerde wijze dan in theater of concertzaal mogelijk is.

Wanneer Nederlandse theaters, filmhuizen en andere cultuurlocaties 50 tot 60 procent zaalbezetting zouden kunnen realiseren in plaats van de 25 tot 30 procent die nu mogelijk is, kunnen ze eerder break-even draaien. Dat zou niet alleen in termen van hun weerbaarheid een grote impuls zijn, maar biedt ook in artistiek opzicht voor maker en publiek veel interessantere en rijkere mogelijkheden. Het zal bij succes snel de afhankelijkheid van noodsteun kunnen verminderen.

Beleidsmatig ligt aansluiting bij het bepleite regionale maatwerk in de corona-aanpak voor de hand. Juist in die veiligheidsregio's waar de besmettingsgraad zich gunstig ontwikkelt, zou als eerste meer ruimte voor een hogere zaalbezetting kunnen worden gecreëerd. Voor de cultuursector zou dit een goede voedingsbodem kunnen zijn om een gezamenlijke publiekscampagne te lanceren, om het publiek weer de weg naar de theaters, musea en andere gelegenheden te laten vinden. Meer ruimte voor cultuurbeleving zou tevens de leefbaarheid en het sociale klimaat in de betreffende regio's ten goede kunnen komen.

4. Moedig impulsen van rijkscultuurfondsen en private fondsen aan.

We adviseren ten slotte de rijkscultuurfondsen voldoende ruimte en vertrouwen te geven om de energie die ze de afgelopen tijd hebben gestoken in ad-hoc initiatieven vast te houden en om snel te kunnen blijven reageren op veranderende omstandigheden als gevolg van de crisis. De diverse aangepaste regelingen van de rijkscultuurfondsen waren een klein lichtbaken voor een zwaar gedupeerde sector. Hetzelfde gold en geldt voor het kickstartfonds van de gezamenlijke private fondsen en hun inzet via tal van andere wegen. Het is belangrijk dat deze energie de komende tijd kan worden voortgezet en de fondsen kunnen bijdragen aan de programmering van jong talent via kleinschaliger initiatieven in de stedelijke cultuurregio's.

In dit licht noemen we ook de bereidheid van decentrale overheden om extra middelen uit te trekken voor steun, zoals door het instellen van tijdelijke fondsen en het verstrekken van noodsteun aan instellingen en makers.

Tweede taak: innoveren en hervormen

In het voorgaande hebben we de aandachtspunten geschetst om op korte termijn de sector te helpen de crisis door te komen. Kijken we naar de langere termijn, dan kunnen we enkele zaken uit deze crisis leren. Evident is dat de arbeidsmarktkwesties in de culturele sector, waarover we in 2017 samen met de SER adviseerden in ons advies 'Passie gewaardeerd', onverminderd hoog op de agenda moeten blijven staan. Uit de ontwikkelingen in de afgelopen maanden zien we daarnaast tendensen in de culturele en creatieve praktijk die aanknopingspunten bieden voor de transitie naar een eigentijdser sector en die vragen om een aangepast cultuurbeleid:

Een flexibeler bestel

In de gehele sector zien we een sterke hang naar flexibilisering. Instellingen en kunstenaars initiëren producties en organiseren evenementen waarvan niet op voorhand zeker is in welke vorm of op welke plek ze worden gepresenteerd. Zij gaan aan het werk afhankelijk van de dan geldende overheidsmaatregelen: eerst de intelligente lockdown, nu de anderhalve-metermaatschappij, morgen of overmorgen wellicht een lokale lockdown of een één-metermaatschappij (zoals in Vlaanderen inmiddels het geval is) – en die maatregelen kunnen gedurende het werkproces verschillende keren veranderen. Het leidt ertoe dat nieuwe makers die van huis uit gewend zijn om hun verhalen in verschillende vormen en via verschillende kanalen of media te creëren plotseling in het centrum staan; dat ontwikkelinstellingen opnieuw nadenken over de vraag hoe ze publiek kunnen meenemen in de ontwikkeling van genres en makers als er niet op voorhand een presentatie kan worden gepland; en dat grotere podiumkunstinstanties, die van oudsher gewend zijn binnen een vaste stramien te werken, ineens ruimte vinden om zich dag na dag opnieuw uit te vinden.

Hoewel deze flexibiliteit deels uit nood is geboren, hoorden we in onze gesprekken bij gesubsidieerde instellingen en kunstenaars vooral ook opluchting over het wegvallen van maakdwang, prestatieafspraken en de beperkingen die subsidieregelingen bieden. En ook voor niet-gesubsidieerde instellingen en kunstenaars werkt het verademend dat nog niet elk theater, elk festival, elke expositieruimte, elk debatcentrum voor de komende twee jaar zit volgeboekt, en dat niet elke solist, regisseur, curator al ergens onder de pannen is. Creatieve initiatieven kunnen ineens spontaan ontstaan op basis van wat makers en instellingen nú met elkaar relevant vinden. De roep om ook in de toekomst korter op de bal te kunnen spelen, klinkt luid. Het vergroot de mogelijkheden voor spontane samenwerking, actuele programmering en onverwachte stappen. Daarbij speelt ook de wens om risico's te mogen nemen, waarbij normen voor te behalen publieksaantallen niet een keurslijf vormen.

Het voorgaande betekent dat we opnieuw zullen moeten nadenken over de effectiviteit van het vooraf vastleggen van prestaties. Een systeem waarbij achteraf de impact van een gesubsidieerde instelling of kunstenaar wordt gemeten, kan de sector meer lucht geven en kan creativiteit vrijer laten stromen.

Tijdens een debat op het Nederlands Theaterfestival op 7 september jl. spraken de cultuurwoordvoerders uit de Tweede Kamer af in november met de sector te gaan praten over een nieuw bestel, zodat de contouren hiervan mogelijk kunnen worden opgenomen in een nieuw regeerakkoord. Dit lijkt ook de raad een mooi moment om hiervoor bruikbare input te leveren.

Ruimte voor kleinschaligheid binnen stedelijke cultuurregio's

De sector is op zoek naar vormen om kleinschaliger en intiemer te werken, wat samenhangt met een nauwere band met de eigen stad of stedelijke cultuurregio. Men maakt kleinere, wendbaardere livepresentaties met weinig middelen, op kleine locaties, voor een beperkter, veelal lokaler en diverser publiek. Er wordt gezocht naar manieren om bestaande culturele gebouwen en ruimtes (theaters, concertzalen, musea, galerieën, oefenruimtes, creatieve broedplaatsen) anders te gebruiken, en om publiek ook op alternatieve locaties op te zoeken

of hen te betrekken bij programmering en productie. Voorstellingen worden verplaatst naar grotere zalen, waarvoor theaters samenwerking zoeken met evenementenhallen. Theaterfestival Boulevard in 's-Hertogenbosch organiseerde meer buitenoptredens. In de Jaarbeurs in Utrecht werd met het Scala Theater een tijdelijk theater gebouwd volgens een nieuw concept, waarbij het publiek in boxen plaatsneemt.

Musea zijn terughoudend met het programmeren van nieuwe internationale 'blockbusters'. Bij veel podia verschuift de focus van bekend, landelijk en internationaal aanbod naar priller, lokaal of regionaal talent. Hierbij is ook ruimte voor de (semi-)amateurs en amateurverenigingen. Dit veranderde aanbod heeft weer gevolgen voor het publiek dat wordt bereikt. Voor beschikbare subsidies is er een wens hoorbaar naar meer geld voor flexibele programmering vanuit de vraag, in plaats van een meer aanbodgerichte productieplanning.

De vraag rijst hier onder andere hoe grotere culturele gebouwen in de toekomst een actieve en producerende rol in deze verschuiving kunnen vervullen. Er is een heroriëntatie nodig op onze culturele 'hardware', de bekostiging daarvan en de gebruiksmogelijkheden in en buiten de anderhalve-metersamenleving. Tevens bieden bovenstaande ontwikkelingen kansen aan de stedelijke cultuurregio's; door explicieter voor bezoekers uit de eigen regio te programmeren, en een minder strikte lijn te hanteren tussen 'professionele' en 'niet-professionele' kunst, kan de culturele en creatieve sector dichter bij het publiek komen te staan. Deze tendens is een belangrijke aanleiding voor een versterkte samenwerking tussen Rijk en gemeenten. Vraag is op welke manier de landelijk meerjarig gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten zich tot deze ontwikkeling gaan verhouden.

Vanuit internationaal perspectief is de vraag hoe kleinschaliger en intiemere vormen zo kunnen worden gekozen dat het artistiek zo essentiële open en internationale karakter van de kunsten (op termijn) toch kan worden behouden. Dit is geen eenvoudig vraagstuk, waar de komende maanden en jaren nog nieuwe wegen zullen moeten worden ontdekt.

Intensievere samenwerking tussen de drie overheidslagen

De afgelopen jaren hebben we veel aandacht gevraagd voor een intensievere en verbeterde samenwerking tussen de drie overheidslagen Rijk, provincies en gemeenten. Geldstromen zijn vaak onvoldoende op elkaar afgestemd; dit kan en moet slimmer. In onze verkenning 'Cultuur voor stad, land en regio' (2017) schreven we: 'Door de houtjes bij elkaar te leggen, maken we een groter vuur.' Deze zienswijze is onveranderd, sterker nog: de coronacrisis laat te meer zien dat de drie overheidslagen elkaar nodig hebben om cultuurinstellingen overeind te houden en kaalslag in het culturele ecosysteem te voorkomen.

We adviseren u daarom zich te blijven inzetten voor een verbeterde en intensieve samenwerking tussen Rijk en stedelijke cultuurregio's (provincies en gemeenten). Gemeenten hebben zich de afgelopen maanden al ingezet om noodlijdende instellingen te ondersteunen. Ook de rol van provincies moeten we hierbij in ogenschouw nemen. De afgelopen maanden hebben zij zich met de gemeenten sterk gemaakt om culturele instellingen te ondersteunen en (innovatie)fondsen in te stellen. Het voor de komende tijd beschikbare steunpakket zou gericht aan deze samenwerking moeten bijdragen.

Mondiale toename digitalisering en samenwerking

Tegenover bovengenoemde zoektocht naar kleinschaligheid, zoekt de sector naar nieuwe vormen om zijn massa of impact te vergroten. Dat gebeurt met digitale productie en distributie, maar ook door zichtbaarheid te creëren via intensievere samenwerkingen, zoals tussen producent en presentatieplek en binnen begeleidingsprogramma's voor talentontwikkeling. Ook dat laatste gebeurt vaak online, wanneer bijvoorbeeld *open source* wordt gewerkt aan culturele projecten, met vaak ook een internationale strekking. Een voorbeeld is het deelinstituut Natuuronderzoek van de Jan van Eyck Academie, waar een fysiek begonnen, kleinschalige inventarisatie van duurzame en afbreekbare kunstenaarsmaterialen tijdens de coronacrisis uitgroeide tot een onlinedatabase waaraan inmiddels wereldwijd organisaties en kunstenaars input kunnen leveren.

Door combinaties te maken van enerzijds kleinschalige live ontmoetingen en anderzijds grootschaliger onlinepresentaties – bijvoorbeeld door middel van live streaming – vergroten cultuurmakers en kunstinstellingen hun zeggingskracht en dragen ze bij aan het maatschappelijk debat. Een mooi actueel voorbeeld is ook het Nederlands Theaterfestival, dat naast zijn beperkt beschikbare zaalprogramma met voorstellingen en randprogrammering *passé-partouts* aanbod om alle voorstellingen, lezingen en debatten online te volgen.

Wat we hierbij niet over het hoofd mogen zien, is dat de over jaren ontwikkelde presentatievormen een belangrijke kracht hebben in het verbinden van mensen; de sociale component van cultuur is essentieel. Al onze gesprekspartners ervaren het ontbreken van de mogelijkheid om meer massaal de interactie tussen maker(s) en publiek te beleven, om gezamenlijk cultuur te ervaren, als een enorm gemis. Digitalisering kan dat niet vervangen. Het zoeken is naar nieuwe mogelijkheden voor interactie met publiek, zowel fysiek aanwezig als digitaal. Daarvoor is een nieuwe kijk op digitale productie nodig, waarbij digitalisering verder gaat dan het feitelijk registreren van fysieke vormen, zoals concerten of theater- en dansvoorstellingen. De kost gaat hierbij voor de baat uit; de investeringen die nodig zijn in tijd en geld zijn fors.

Reeds ingezette digitale en technische ontwikkelingen komen in deze crisissituatie in een stroomversnelling. Om dit verder aan te zwengelen, is er overduidelijk behoefte aan middelen, aan nieuwe, duurzame verdienmodellen en aan een vermeerdering van expertise op digitaal vlak. Een verdergaande gezamenlijke ontwikkeling van technische infrastructuur, digitale werkvormen, databases en kennisdeling is noodzakelijk. De grens tussen het culturele en mediadomein moet daarbij worden geslecht.

Versterkte rol in maatschappelijke opgaven

De sector verbindt zich met zijn culturele en creatieve aanbod in toenemende mate aan maatschappelijke opgaven. De uitdagingen waarvoor de samenleving zich gesteld ziet op sociaal, economisch en fysiek terrein vragen om creativiteit en draagvlak onder de bevolking om zich aan te passen. Inzet van culturele en creatieve professionals in de aanpak van deze opgaven is meer dan kansrijk, omdat juist zij in staat zijn nieuwe perspectieven te bieden op

allerhande vraagstukken. Waar de werkgelegenheid binnen de cultuursector zelf afneemt, zien wij tegelijkertijd een vergrote rol van kunstenaars en creatieven in andere domeinen, zoals de zorg of de buurt; in de Topsector Creatieve Industrie zijn hiervan goede voorbeelden te vinden. Deze goede voorbeelden moeten meer verspreiding krijgen, zodat meer kunstenaars en ontwerpers vanaf het begin van processen en vraagstukken een actieve rol kunnen spelen. Zo gaat in het onderwijs en de zorg als gevolg van de coronapandemie nu alle energie uit naar de corebusiness, terwijl bijvoorbeeld de kwaliteit van afstandsonderwijs met nieuwe formats geholpen zou zijn. Didactische modellen in het onderwijs dienen hiervoor te worden heruitgevonden, getest en gedeeld, waarbij juist kunstenaars en creatieve denkers een rol kunnen spelen.

Dit vraagt om een impuls om professionals uit de culturele en creatieve sector en uit andere domeinen nader tot elkaar te brengen, waarbij naast onderwijs en zorg bijvoorbeeld ook kan worden gedacht aan de duurzaamheidsopgave.

Ruimte en tijd voor experiment en opzet fieldlabs

De bovengenoemde tendensen geven aanleiding om ook de grote behoefte aan experimenteerruimte te benoemen die we in onze gesprekken hebben geproefd. Er is sectorbreed nood aan tijd en gelegenheid om nieuwe dingen uit te proberen in goed opgezette 'fieldlabs'. Op vele plekken leeft de wens om te mogen experimenteren met aanpassingen van fysieke condities, waarbij experiment en onderzoek ook gericht mogen zijn op maatwerk dat afwijkt van de voor corona geldende restricties.

Zowel de mogelijke ervaring met nieuw aanbod, andere distributiemethoden, ervaring met reacties van het publiek en de technische en organisatorische aanpassingen aan een 'nieuw normaal' vragen om steun van de overheid voor experimenten. 'Maakrust' is een term die geregeld viel in onze gesprekken. De raad stelt vast dat er verdiepend praktijkonderzoek nodig is. Dit kan onder andere plaatsvinden in een stevige, interdisciplinaire fieldlabs, waarvoor u in het recent aangekondigde steunpakket ook financiële ruimte heeft gemaakt.

Het is belangrijk dat deze labs worden getrokken door een aantal sterke partners, en dat zij door middel van monitoring en kennisdeling ten goede komen aan de gehele sector. Idealiter wordt kennis over succesvolle innovaties sectorbreed gedeeld en geïntegreerd in werkpraktijk en bedrijfsvoering. Dat zal op de middellange en lange termijn kunnen leiden tot andere strategieën en andere competenties voor makers en organisaties. In de aanloop naar ons advies in november denken wij graag met de sector verder over op te zetten fieldlabs. Gedeeltelijk zijn die al gestart, bijvoorbeeld op het gebied van evenementen via de Topsector Creatieve Industrie, maar ook vanuit de filmfestivals. Bij de uitvoering zullen ook de ondersteunende instellingen en de Topsector Creatieve Industrie betrokken zijn. Fieldlabs kunnen gebruikmaken van de energie in de stedelijke cultuurregio's om geïntegreerd te experimenteren met innovaties. De raad is voornemens u in november te berichten over de inrichting en de uitvoering van de labs.

Op dit moment denken wij aan het stimuleren van de opzet en uitbouw van fieldlabs rond de onderstaande thema's:

1. Digitalisering

Er zijn diverse publieke en private initiatieven voor het aanbieden van cultuur via digitale distributie en hybride vormen met fysieke presentaties. De ontwikkeling van de platforms zou zo moeten gebeuren dat schaalgrootte ontstaat en optimaal wordt geleerd van succesvolle formats en daarbij horende betaalmodellen. Deze kennis en de ontwikkelde infrastructuur is nodig voor private en publieke culturele instellingen. Wat ons betreft is een ontwikkeling van een platform wenselijk en moet deze voor het publiek aantrekkelijke, betaalbare toegankelijke cultuur mogelijk maken. Dit fieldlab kan aansluiten op en gebruikmaken van bestaande initiatieven en betreft niet alleen streaming maar ook de ontwikkeling van nieuwe creatieve digitale formats.

2. Herontwerp van culturele ruimtes

Het gaat hier om het herontwerpen van fysieke, bestaande vertonings- en presentatieruimtes, maar ook om nieuwe manieren om na te denken over ruimte, bijvoorbeeld door zogenaamde 'of site' programmering, of door na te denken over stad of dorp als podium. Ook hybride vormen waarin fysieke en digitale ruimte versmelten (bijvoorbeeld door de beleving van live ruimtes te veranderen door middel van virtual reality, hologrammen, animatie) hoort hiertoe. Daarnaast is het opschalen van voorstellingen naar grotere zalen en het herinrichten van zalen, ter bevordering van de veiligheid, nader onderzoek waard. De stedelijke cultuurregio's, theaters en de BIS-instellingen in de podiumkunsten zijn voor de hand liggende partners. Maar het is zaak om ook andere, private eigenaren van ruimtes en conceptontwikkelaars te betrekken, alsmede experimentele makers, hogescholen en/of universiteiten. Dit fieldlab heeft parallellen met dat voor de evenementsector, maar waar dat fieldlab gericht is op het laten doorgaan van evenementen, denken wij in dit geval ook aan nieuwe artistieke vormen van ruimtegebruik en offline, online en onsite vermenging.

3. Gerichte publieksopbouw via het uitbouwen en delen van publiekscennis

Dit is in feite een fieldlab voor marketing en gemeenschapsvorming, waarbij we binnen de grenzen van de AVG proberen om alle mensen met een cultuurliefde in kaart te brengen en te helpen met hun *customer journey*. Het delen van informatie over publiek is nog onvoldoende gemeengoed, terwijl dit een enorm inzicht kan geven in voorkeuren en appreciatie van het publiek – ook binnen privacyregels. In de huidige tijd is het ondenkbaar die situatie zo te laten. Dit fieldlab kan aansluiten op bestaande initiatieven in de podiumkunsten en is ook gericht op het ontwikkelen van samenwerking met IT-bedrijven.

4. Productdifferentiatie

Onder veel jonge en nieuwe kunstenaars en creatieven is het al gebruikelijk om een verhaal of beeld in verschillende vormen en via verschillende kanalen of media te creëren en aan te bieden. Veelal zijn dit makers die bij gebrek aan een ‘voordeursleutel’ – ze hebben vooralsnog geen toegang gekregen tot bestaande structuren en instellingen – eigen wegen zijn gaan zoeken om hun verhaal te kunnen doen. In dit fieldlab zouden deze kunstenaars de voorrang kunnen krijgen om deze manier van werken verder uit te bouwen, zo mogelijk in samenwerking met grotere instellingen die hier ook naar op zoek zijn maar die hoofdzakelijk nog één kunstvorm beoefenen in een min of meer vast format, zodat er ook grootschalige, institutioneel verankerde vormen voort kunnen komen. Dit fieldlab zou kunnen starten met een oproep voor goede projecten, zodat we de energie uit het veld de kans geven, zonder vooraf mogelijkheden dicht te timmeren.

Vervolg

Samenvattend kunnen we stellen dat de crisis – en de opbouwende kracht die de sector laat zien – kansen blootlegt voor een transitie naar een culturele en creatieve praktijk die beter aansluit bij deze tijd; een *reshuffle* van bestaande, vaak onwrikbare structuren die niet meer effectief zijn, naar een wendbare, constructieve, creatieve, eigentijdse realiteit. In onze inventarisatie hebben we bevestigd gezien dat juist kunstenaars en creatieven in staat zijn met oplossingen te komen, innovatieve ideeën te ontwikkelen, en problemen met een open vizier tegemoet te treden. De wendbaarheid van deze sector mag voorbeeldstellend worden genoemd. Zonder de culturele sector had Nederland er het laatste halfjaar veel mistroostiger uitgezien. Wij blijven de komende maanden graag met u en de sector in gesprek over manieren om ook de weerbaarheid van de sector te vergroten. Op basis daarvan brengen wij in november graag een nadere uitwerking van bovenstaande gedachten uit.

Met vriendelijke groet,

Marijke van Hees
Voorzitter

Jakob van der Waarden
Directeur